

قنات، مظهر سخت‌کوشی و قناعت‌پیشگی

گفت‌وگو با محمدرضا افضل‌ی بغدادآبادی

ترجمه، ویرایش و تألیف از سال ۱۳۶۷ شروع شد. تا سال ۱۳۸۰ همکار «مرکز نشر دانشگاهی» بود و پس از قطع همکاری با مرکز نشر دانشگاهی، با ناشران متفاوت (بیشتر در بخش خصوصی) همکاری کرده است. بررسی کتاب «داستان قنات» و مناسب شناخته شدن آن از سوی دفتر سامان‌دهی منابع آموزشی، بهانه‌ای برای این گفت‌وگو شد.

محمدرضا افضل‌ی بغدادآبادی، در سال ۱۳۳۱ در مشهد به دنیا آمد و پس از پایان تحصیلات ابتدایی و متوسطه در این شهر، برای ادامه تحصیل به تهران آمد. در سال ۱۳۵۷ در رشته مهندسی متالورژی از دانشکده فنی دانشگاه تهران فارغ‌التحصیل شد. کار در زمینه ویرایش را از سال ۱۳۵۶ در مؤسسه ویرایش دانشگاه آزاد شروع کرد، اما فعالیت حرفه‌ای وی در زمینه

با موضوع قنات برای کودکان و نوجوانان منتشر کنم و تا به حال نتوانسته‌ام. من با توجه به آشنایی و الفتی که از دوران کودکی و نوجوانی در شهر مشهد و روستاهای اطراف آن با قنات، این شاهکار مهندسی نیاکان خود داشتم، بلافاصله برای نوشتن کتابی در این زمینه اعلام آمادگی کردم و حاصل کار کتاب «قنات مظهر روشنایی» شد. این کتاب برای گروه سنی نوجوان نوشته شده و آمیزه‌ای از داستان و جزئیات فنی مربوط به قنات و شرح بعضی اصطلاحات آن است. تصویرگری این کتاب را خانم نوشین ناهیدی انجام دادند و کتاب در سال ۱۳۸۹ به چاپ رسید. چاپ دوم این کتاب در سال ۱۳۹۵ روانه بازار شد.

مدتی پس از چاپ کتاب قنات مظهر روشنایی، از «گروه صنعتی بوتان» با شرکت انتشارات فنی ایران تماس گرفتند و اعلام کردند در نظر دارند، در چارچوب یکی از فعالیت‌های فرهنگی و ترویجی خود، کتابی با موضوع قنات بین دانش‌آموزان منطقه بازار تهران توزیع کنند و خواستار کمک انتشارات فنی ایران برای تألیف چنین کتابی شدند. طبیعتاً ناشر کتاب «قنات مظهر روشنایی» را پیشنهاد داد، اما گروه صنعتی بوتان خواستار کتابی برای کودکان سوم تا پنجم دبستان بود. جلسه‌های متفاوتی برگزار شد و حاصل کار کتاب «داستان قنات» بود. کتابی که با ساده‌سازی کتاب نخست، و حذف بعضی جزئیات و

■ تا حالا چند کتاب نوشته‌اید و در چه موضوع‌ها و برای کدام گروه‌های سنی؟

بنده بیشتر در زمینه ترجمه و ویرایش فعالیت داشته‌ام. کتاب‌های تألیفی‌ام از تعداد انگشتان دو دست تجاوز نمی‌کند. بیشتر آن‌ها واژه‌نامه یا فرهنگ تخصصی دو زبان‌اند که برای گروه سنی بزرگسال تألیف شده‌اند و و کتاب با موضوع قنات، یکی برای گروه سنی نوجوان و دیگری برای گروه سنی کودک.

■ از کجا به فکر افتادید داستان قنات را بنویسید؟

من از دهه ۱۳۷۰ همکار «انتشارات فنی ایران» بودم و در زمینه ترجمه و ویرایش کتاب‌های فنی و کاربردی این شرکت همکاری داشتم. دوره‌ای هم سرپرستی ترجمه و ویرایش مجموعه‌ای از کتاب‌های علمی برای کودکان و نوجوانان را در همین شرکت به عهده گرفتم که در آن زمان در قالب مجموعه «کتاب‌های فن‌یاد» منتشر شدند و تعدادی از آن‌ها که عمرشان به دنیا باقی بود، این روزها در قالب مجموعه «کتاب‌های نردبان» گاه و بی‌گاه تجدید چاپ می‌شوند.

تقریباً اواسط دهه ۱۳۸۰، روزی آقای مهندس رضا کروی، مدیرعامل محترم شرکت انتشارات فنی ایران، در جلسه‌ای و ضمن صحبت‌های دیگر گفتند که همیشه آرزو داشته‌ام کتابی

اصطلاحات فنی و تصویرگری متناسب با گروه سنی موردنظر به چاپ رسید. تصویرگری کتاب اخیر را خانم بهار اخوان انجام داد و کتاب تاکنون یکی دو نوبت به چاپ رسیده است.

■ چه ضرورتی دارد که کودکان و نوجوانان ایرانی با قنات و کارکرد آن آشنا شوند؟

همان‌طور که اشاره شد، قنات شاهکار مهندسی نیاکان ماست که با دست خالی و بدون در اختیار داشتن ابزار و تجهیزات امروزی، صرفاً با پشتوانه علم و دانش فنی، و پشتکار و سخت‌کوشی، آب را از دل زمین و از مسافت‌های دور برای آشامیدن و مصرف کشاورزی به سمت زمین‌های قابل کشت و سکنا انتقال می‌دادند. قنات، گذشته از اینکه میراث علمی و فرهنگی گذشتگان ماست، مظهر سخت‌کوشی و قناعت‌پیشگی پدران ما نیز هست. قنات بخشی از هویت ایرانیان در طول تاریخ و در سراسر جهان بوده و شایسته است کودکان و نوجوانان ما این هویت را بشناسند و قدر بدانند.

■ کدام یک سخت‌تر است: نوشتن برای کودکان یا برای بزرگسالان؟

برای من هر دو سخت است. شاید نوشتن برای کودکان سخت‌تر باشد، زیرا نویسنده با محدودیت‌های بالقوه از جنبه واژگان و مفاهیم روبه‌روست، در حالی که در بخش بزرگسال چنین محدودیتی مطرح نیست. البته همان‌طور که گفتم، من بیشتر به ترجمه پرداخته‌ام و کمتر به سراغ تألیف رفته‌ام.

■ همکاری تان با ناشر چگونه بوده است؟

شرکت انتشارات فنی ایران که از دهه ۱۳۷۰ تاکنون به من افتخار همکاری داده، از ناشران معتبر و خوش‌نامی است که ابتدا کار خود را در حوزه بزرگسال شروع کرد و سپس به تدریج، به حوزه کودک و نوجوان گرایش نشان داد. این ناشر، در هر دو حوزه، چیزی از دقت، وسواس، کوشش و صرف هزینه برای انتشار هر چه آبرومندانه‌تر کتاب‌های خود فروگذار نکرده است. من در مقام ویراستار، مترجم، و مشاور با این ناشر همکاری کرده‌ام. امیدوارم تلاش بی‌دریغ ناشر موجب جلب رضایت مخاطب نیز شده باشد.

■ تعامل با تصویرگر چگونه بود؟ از تصویرگری راضی بودید؟

من در کار تصویرگران دخالتی نداشتم و فقط برای کتاب «قنات مظهر روشناسی» چند تصویر از جزئیات فنی و ابزار حفر قنات در اختیار تصویرگر گذاشتم. ناشر مدیر هنری دارد که بر کار تصویرگران نظارت می‌کند.

■ تولید کتاب‌های تألیفی برای کودکان و نوجوانان چه ضرورتی دارد؟

در کتاب تألیفی می‌توانیم به مسائل بومی و موضوع‌های فرهنگی کشور خودمان بپردازیم. روی هم‌رفته کتاب تألیفی برای این گروه سنی ملموس‌تر است و کودکان و نوجوانان راحت‌تر با آن ارتباط می‌گیرند. اما از ترجمه نیز نباید غافل شد، زیرا علم، فناوری و بعضی ارزش‌های فرهنگی خصلت جهانی دارند و کودک و نوجوان ما نباید از جهان بیرون بی‌خبر بماند. باید بفهمد در اطراف او چه می‌گذرد و ملت‌های دیگر چگونه می‌اندیشند و چطور زندگی می‌کنند.

■ فرق قنات و چاه عمیق چیست؟

با احداث قنات می‌توان بدون مصرف انرژی مکانیکی یا الکتریکی آب زیرزمینی را سوار زمین‌های کشاورزی کرد. حسن اصلی قنات این است که در طول سال، بسته به میزان افزایش یا کاهش بارش و بالا آمدن یا پایین رفتن سطح آب زیرزمینی، آبدهی آن افزایش یا کاهش می‌یابد. قنات حکم خانواده‌ای را دارد که هر سال متناسب با درآمد یا سود سالانه خود هزینه می‌کند. چنین خانواده‌ای معمولاً دچار ورشکستگی یا فقر نخواهد شد، زیرا همواره اندوخته یا سرمایه‌ای دارد. در مقابل چاه عمیق حد و مرزی برای برداشت آب نمی‌شناسد و حکم خانواده‌ای را دارد که در طول سال هم از محل درآمد و سود هزینه می‌کند، و هم از سرمایه و جیب، و طبیعتاً دیر یا زود ورشکسته خواهد شد. تا جایی که فناوری حفر چاه و تلمبه‌زنی اجازه دهد، می‌توان آب را از اعماق زمین به سطح آورد و بر اراضی کشاورزی سوار کرد و آبی را که در طول ده‌ها هزار سال ذخیره شده است، طی چند دهه مصرف کرد. فناوری از این لحاظ دست ما را باز گذاشته است تا میراث گذشتگان و سهم آیندگان را یکجا مصرف کنیم. البته نمی‌خواهم بگویم که امروز باید دوباره به سراغ احداث قنات برویم و چاه‌های عمیق را تعطیل کنیم. بلکه راه درست محدود کردن تعداد و عمق چاه‌ها و میزان برداشت آب از ذخایر زیرزمینی، و در کنار آن، مجهز شدن به فنون نوین آبیاری، با هدف کاهش مصرف آب است. به علت برداشت بی‌رویه آب از منابع زیرزمینی، هر سال سطح آب این منابع پایین‌تر می‌رود و ناگزیر باید عمق چاه و توان پمپ را افزایش داد. همین تدابیر نیز همیشه قابل تداوم نیست. زمانی می‌رسد که سطح منبع آب زیرزمینی به اندازه‌ای پایین خواهد رفت که دیگر برداشت آب از آن مقرون به صرفه نخواهد بود، قنات‌های منطقه خشک خواهند شد و بدتر از همه اینکه به علت برداشت بی‌رویه آب، زمین‌های روی منابع آب زیرزمینی دچار فرونشست می‌شوند (اتفاقی که هم‌اکنون در بعضی دشت‌های این سرزمین رخ داده است).

■ چرا قنات از دیرباز مورد توجه ایرانیان بوده است؟

خشک‌سالی در ایران تازگی ندارد و از دوران باستان کشور ما با این مشکل روبه‌رو بوده است، چنان‌که در کتیبه معروف داریوش کبیر آمده است که خدا این کشور را از دشمن، از خشک‌سالی، و از دروغ حفظ کند. حفر قنات و انتقال آب

در کتاب تألیفی

می‌توانیم به

مسائل بومی

و موضوع‌های

فرهنگی

کشور خودمان

بپردازیم.

کتاب تألیفی

برای کودکان

و نوجوانان

ملموس‌تر است

و راحت‌تر با آن

ارتباط می‌گیرند.

اما از ترجمه

نیز نباید غافل

شد، زیرا علم،

فناوری و بعضی

ارزش‌های

فرهنگی خصلت

جهانی دارند و

کودک و نوجوان

ما نباید از جهان

بیرون بی‌خبر

بماند

رشدجوانه
شماره ۶۴
تایستان ۱۳۹۸

زیرزمینی به مسافت‌های دور و سوار کردن آن روی زمین‌های کشاورزی تدبیر ایرانیان برای غلبه بر مشکل کمبود آب در نقاط مناسب برای سکونت و کشاورزی بوده است. ایرانیان نخستین طراحان و احداث‌کنندگان قنات در هزاره نخست پیش از میلاد، یعنی نزدیک به سه هزار سال قبل بوده‌اند.

■ در حال حاضر وضعیت قنات‌ها در ایران چگونه است و وظیفه ما در حفظ و نگهداری قنات‌ها چیست؟

اطلاع دقیقی در این خصوص ندارم. می‌دانم که بسیاری از قنات‌های این سرزمین، به علت پایین رفتن سطح آب‌های زیرزمینی، یا به این علت که به موقع لایروبی و مرمت نشده‌اند، خشک شده و از بین رفته‌اند. هنوز نزدیک ۲۰ هزار رشته قنات دایر داریم که آن‌ها هم با گذشت زمان، و با آهنگی روزافزون تخریب خواهند شد. کاهش برداشت آب از چاه‌های عمیق و لایروبی و مرمت به موقع قنات‌های دایر از جمله کارهایی هستند که می‌توان برای طولانی‌تر کردن عمر قنات‌ها انجام داد. در گذشته لایروبی قنات‌ها با همیاری کسانی که از آب قنات بهره‌مند می‌شدند، به‌طور مرتب انجام می‌گرفت.

■ آیا ساخت قنات‌های جدید می‌تواند راهی برای

صرفه‌جویی در مصرف آب باشد؟

به نظر من احداث قنات‌های جدید دیگر مطرح نیست. اصولاً قنات را نباید راهی برای صرفه‌جویی در مصرف آب دانست، زیرا آب به‌طور پیوسته از قنات خارج می‌شود و نمی‌توان مانع خروج آن شد. کارکرد مهم قنات تنظیم میزان برداشت از آب زیرزمینی است و به صورت ترمزی در برابر حرص و ولع انسان برای مصرف آب عمل می‌کند. در صورتی که آبیاری زمین‌های کشاورزی به آب قنات متکی باشد، امکان برداشت بی‌رویه و مصرف سریع ذخایر آب زیرزمینی که طی قرن‌ها انباشته شده است، وجود نخواهد داشت. در نتیجه کشاورزان ناگزیر خواهند شد یا سطح زیرکشت را کاهش دهند (که امروزه اصلاً مطرح نیست)، یا از روش‌های نوین آبیاری، مانند آبیاری قطره‌ای، استفاده کنند تا با جلوگیری از تبخیر آب در هوا و نفوذ آب در زمین، مانع هدر رفتن آن شوند.

■ آیا داستان روستای شمس‌آباد واقعی است؟

داستان روستای شمس‌آباد واقعی نیست، اما می‌تواند در گوشه‌ای از این سرزمین رخ داده باشد.

